

jében — „kis cédulát húzott elő csontszíni vászonruhája zsebéből, egy pillanatig ellenőrizte: megvásárolt-e mindent, amit szép sorban előírt számára a család?” De sok találó jellemvonását idézi fel Remenyiknek Ignác Rózsa is (ez az írás azért is fontos, mert az író halála miatt beteljesítetlen terveiről is tájékoztat).

Kortársaink-e a „Kortársaink”? Erre a kérdésre természetesen nem lehet egyértelműen válaszolni. Nyilván nem mindegyik kortársunk képvisel olyan értéket, amely maradandóvá teszi életművét. De az bizonyos, hogy az igazi értékek feltámaszthatók, ha olyan szeretettel és megértéssel ébresztgetjük őket, mint E. Nagy Sándor Remenyik

Zsigmondot, ha olyan tisztán igyekezzük megőrizni műveket, mint Hajdú Ráfi Sarkadiét, s ha olyan finom értéssel közelítünk életművükhöz, mint Imre László Rákos Sándoréhoz. (Barta Lajos feltámaszthatóságáról jeles monográfiusa, Csaplár Ferenc is bizonyos kétkedéssel nyilatkozik.) Elsősorban ez adja a Béládi Miklós és Juhász Béla által kitűnően szerkesztett sorozat igazi értékét és jelentőségét, s bizonyosak lehetünk benne, ha nem is mindenki lesz kedves írónk, nem is mindegyikük támad fel halottaiból, a tetszhalottak életre kelnek, s az egész irodalom nyér e jelentős sorozattal.

Rónay László

A NYELVTUDOMÁNY MA

Szemelvények korunk nyelvészetéből. Szerkesztette, válogatta, a szerkesztői bevezetőt és a tanulmányok bevezetőit írta Szépe György. Bp. 1973. Gondolat K. 609 l.

Az irodalomkutató mindig nyelvész is volt egy kicsit. De ma már ezen túlmenőleg természetes az az igény, hogy az ItK ne csak a magyar nyelvészet (főleg nyelvtörténet), hanem az általános nyelvészet főbb hazai eseményeit is regisztrálja: elismert nézet, hogy a legtöbb társadalomtudományhoz képest a nyelvészet (Szépe György még korainak tartaná a nyelvstudomány kifejezést, 9. l.) messze előreszaladt a tudományválasztás útján, és a hagyományosan rokonszakmának tekintett irodalomkutatás számára ez a viharos fejlődés ösztönzőleg vagy kihívóan hat. E csak külföldi szerzőket felvonultató elméleti cikkgyűjtemény megjelenése két szempontból is fontos esemény a magyar irodalomkutatás számára: tájékoztatással és jótanáccsal szolgál.

Az általános nyelvészet részéről jelentkező kihívás (amelyre több irodalomkutató is válaszolt már, pl. az ún. strukturalizmusvitában) nem párosult megfelelő tájékoztatással. A modern nyelvészetet ismertető kisméretű hazai kiadvány közül néhány a TIT-nél, néhány az OMDK-nál, egy a Tankönyvkiadónál jelent meg, mindegyikük címlapján ott olvasható a „Kézirat” megjelölés, és egyikük sem került könyvkereskedelmi forgalomba. Antal László kitűnő műve, a *Formális nyelv elemzés* (Bp. 1964.) a strukturalista „tegnapot” tükrözte, és egyébként is rég elfogyott, J. D. Apreszjan — a fordító által csaknem használhatatlanná rottont — könyve, A *modern strukturalis nyelvészet elmélete és módszerei* (Bp., 1971.) pedig műfaját tekintve nem bevezető, hanem elég egyéni látásmód alapján készült kézikönyv, amelyet túl technikai szlengje beavatatlanok szá-

mára élvezhetetlenné tesz. De az előbb említett „kéziratok” (helyesebben: könyvritkaságok) is valamilyen speciális cél (nyelvész-képzés, nyelvtanár-továbbképzés, dokumentáció stb.) érdekében készült és ilyen módon irányított gyűjtemények és áttekintések valamennyien — egyikük sem állítható Szépe „má”-jának termékeny pluralizmusa mellé. A nyelvészeti „má”-t ez a gyűjtemény öt nagy csoportban, kiváló képviselőik cikkein keresztül mutatja be, úgymint *strukturális* (Martinet, Harris, Hockett, Hays, Brend), *matematikai* (Revzin, Bar-Hillel, Gladkij, Melcsuk, Garvin), *generatív* (Chomsky, Katz, Saumjan, Apreszjan, Zsolkovszkij, Melcsuk), *egyéb* (Martinet, Weinrich, Uszpenskij, Nygve, Mistrik) és *interdiszciplináris szempontú* (Hymes, Labov, Miller, Halle, Stevens) nyelvészetet. A felosztás elsősorban módszertani. A gyűjtemény a módszertani fejlődést kb. 1965-ig, Chomsky második főművének szintjéig mutatja be. Ezen a kereten belül aztán megjelenik a nyelvészet minden fontosabb területe a szemantikától a fonológiáig, sőt, olyan klasszikus témák is, mint a nyelvek sokfélesége vagy a dialektológia.

Mindenki, aki rendszeresen olvas általános nyelvészetet, rövid gondolkodás után össze tudna állítani néhány alternatív javaslatot. (Magánbeszélgetések során felmerült, hogy Martinet-nak két cikkel kellett-e szerepelnie, hogy a koppenhágai nyelvészet eredményei ugyanúgy „tegnapiak”-e, mint a prágai nyelvészetéi, hogy az interdiszciplináris csoportban helytelen lett volna-e szerepeltetni a metrikát is stb.) Ez azonban természetes reflex és nem csökkenti a válogatás kitűnőségét. A nagyfokú tájékozatlansággal nem

törődve, Szépe a szerzőket általában klasszikusnak tekintett publikációikon keresztül mutatja be, bár ezek nem könnyű olvasmányok. Ha az illető szerző „legklasszikusabb” cikke az egyik „kéziratban” már megjelent (pl. Halle esetében), Szépe természetesen nem közli újra, hanem mást ad helyette. (Aki tehát a szerepeltetett szerzőktől mindig a magyarul hozzáférhető legjobbat akarja előlvasni, ezzel a gyűjteménnyel még nem teljesen tudja le a dolgot!)

Szépe maximalizmusa Szerb Antal irodalompedagógiai maximalizmusához hasonlít, még abban a módban is, ahogy ezt a maximalizmust a viszonylag járatlanok számára elviselhetővé, sőt kellemessé tudja tenni. Az egyes szerzőket a beavatott olvasónak kijáró közvetlenséggel mutatja be, merészen kiemelve részmozzanokat, amelyeket fontosnak érez, de amelyeket a hivatalos tudományos életrajzok sohasem tartalmazhatnak. Halle pl. „amerikai nyelvész és russzista, a Massachusetts Institute of Technology professzora, a Research Laboratory of Electronics (vagyis az Elektronikai Kutató Laboratórium) nevű kutatóközpont nyelvészeti programjának vezetője, s mint ilyen, Noam Chomsky főnöke” (561. l.). Szépe azonkívül egyiké azoknak, akik ma a legjobb tudományos prózát írják. A merész jóslásokba bocsátkozó nagyszerű bevezető áttekintést nem kis részben a szerző korszerű retorikája teszi rendkívül kellemes olvasmánnyá. Pl.: „A strukturális nyelvészetet megtagadó előzményként megkonstruáltak egy úgynevezett hagyományos nyelvészetet (szébb néven: klasszikus nyelvészetet). Ebben a munkában sokan részt vettek, magam is, mivel be kellett mutatni, hogy milyen lépések vezetnek a mai nyelvészet felé. Valójában azonban ilyen hagyományos nyelvészet sohasem létezett.” (14. l.)

Talán különös, ha egy tudományos teljesítményt (még ha népszerűsítő célú is) részben a stílus szempontjából vesz szemügyre egy recenzio. Mentse ezt az, hogy a modern nyelvészetben való tájékozódás lehetőségéhez az irodalomkutatók egyes köreiben is oly sok reménység fűződik. Kérdéses pl., hogy hagyományosnak lesz-e tekinthető valaki, aki a gyűjtemény gondolatanyagát ismeri és megértette, és aki így ellenvetéseit megfelelő nyelven tudja megtenni: a gyűjteményből határozottan kirajzolódik a modern nyelvészetet (amelyet az irodalomkutatók általában egységesnek képzelnek) megosztó demarkációs vonalak. Lehetséges talán az is, hogy a jövőben nem lesz olyan könnyű pl. Chomskyt, akinek egész nyelvészeti működése a deskriptív strukturális (sokak szerint megemmisítő) bírálata volt — rövid úton strukturálisnak mondani, nem lesz olyan könnyű a priori ítélkezni, mint eddig.

A másik ok, amely a magyar irodalomkutatók számára fontos eseménnyé teszi a kötet megjelenését, az Szépe előszavának néhány bölcs gondolata a nyelvészet helyzetéről, megjegyzés, amelyből az irodalomkutatás is magára ismerhet: „Mi volt hát az a hagyományos gondolat, amelyet tagadni kellett? Ez a nyelvészeti pozitívizmus volt, a filozófiai-termesztudományi pozitívizmus sajátos változata. A nyelvészeti pozitívizmus a múlt század hetvenes éveiben uralomra jutó újgrammatikus iskolának volt általános módszertani vetülete. Messzire vezetne összefoglalásának kísérelte. Aztán meg nehezen is érthető, miért is hadakozunk ma már ilyesmivel, mikor az a múlté, és a saját korában sem jellemezte a legkiválóbb nyelvészeket. Ez azonban egyáltalán nem a múlté, s ugyanúgy, mint virágkorában, ma is hihetetlenül elterjedt, bár szemérmesen nem nagyon szokták néven nevezni: helyette »realistának«, egyesek — nyilván nem filozófiai igénnyel — »materialistának«, mások anti-strukturalistának minősítik saját tevékenységüket, a többség azonban minden azonosítási kényszer nélkül őrzi kutatási vagy oktatási tevékenységét valamely régebbi, nagyobb koncepció részeként, aminek ma már semmilyen összefüggése sincs sem a társadalmi gyakorlattal, sem korunk gondolkodásának fő irányával.” (15. l.) Szépe szavai pontosan rámutatnak az irodalomkutatást megosztó dilemmára is. Itt (ugyanúgy, mint a nyelvészetben) a Modernek (strukturális-tak, generatívok, szemiotikusok, marxisták) nem azt vetik a Régiek (antistrukturalisták, antigeneratívok, antiszemiotikusok, marxisták) szemére, hogy nem szítanak az általuk képviselt iskolák valamelyikéhez (hiszen a Modernek sem egységesek), hanem azt, hogy nem ritkán valóban gyümölcsöző tudományos tevékenységüket a megszokás, az öntudatlan hagyomány alapján végzik, ahelyett, hogy meghatározott anyagon, meghatározott stratégiával dolgoznának, oly módon, hogy az anyag kiválasztásának, az alkalmazott stratégiának és e stratégia egyes lépéseinek szükségességéről explicit formában szót tudjanak adni. Nem a helytelen elméleti előfeltevések képezik a vita alapját, hanem az, hogy ezek az előfeltevések implicit formájúak, gondosan el vannak bújtatva, a jó intuícióval megáldott vagy jó hagyományon nevelkedett kutató gyakran öntudatlanul eltálatált célravezető módszerei éppúgy, mint a rossz, hibás eredményeket adó módszerek. A Modernek tehát elsősorban nem arra szólítják fel a Régieket, hogy új módszereket alkalmazzanak, hanem arra, hogy mondják meg, milyen módszereket alkalmazzanak. (Ezen aztán el lehetne vitatkozni, és nem is bizonyos, hogy minden esetben az új kerülne ki győztesen — a nyelvészetben

pl. a generatív grammatika határozottan visszatért Humboldthoz.) Az irodalomkutatás olyan régóta csiszolódó módszertanú, viszonylag egyszerűbb feladatai ellen, mint pl. a textológia, a Moderneknek szemmel láthatólag semmi kifogásuk sincs, sőt, Lotz Jánosnak köszönhetjük a Jókai-kódex legjobb kiadását, Jakobsonnak a Igor-énekét, a Roland-ének legújabb kritikai kiadását

pedig Segrének, a Nemzetközi Szemiotikai Bizottság titkáranak. Szépe gondolatai az irodalomkutatásra is érvényes módon mutatják meg Régiek és Modernek vitájának gyökerét, és, bár magam elég szkeptikus vagyok e tekintetben, megmutatják a tudományos megoldás egyetlen lehetséges útját: a módszerek explicitté tételét.

Horváth Iván

Réz Pál: **Kulcsok és kérdőjelek.** Bp. 1973. Szépirodalmi K. 425 l.

Két kultúráról, két irodalomról szólnak Réz Pál esszéi, a magyarról és a franciáról. Régi tradíció, hogy a magyar esszéisták, akárcsak a költők, éber figyelemmel kísérik a francia szellemet, önmagáért, de a magyar kultúra jobb megismerésének kedvéért is. Lehetne ez megmerevedett, kártékony hagyomány, egyfajta tehetetlenség következménye, de lehet — mint ebben a kitűnő kötetben — mindig megújuló követelmény is. Réz Pál Csurka István szavait idézi: „Megállva a párizsi Notre-Dame középső hajójának öntörvényűen rám boruló rendszere alatt, leszögeztem, hogy Európában nem szabad, nem lehet formátlanul írni. Európa ereje, Európa hozzájárulása a világegyetemhez a forma. Ez megrendítő felismerés volt.”

A formateremtés követése — ami persze tartalmi és világnézeti kérdés is — Réz Pál könyvének vezérmotívuma. Az emlékirat megszerveződését kíséri végig Saint Simonnál, a történelmi regény kialakulásának történelmi és személyi feltételeit Móricznál, a publicisztika nagykorúsodását Kosztolányinál, a dráma líraira váltását Beckett-nél — a lehetőségeik megvalósításáért vívott küzdelmet magyar és francia nemzedéktársainál. Műfaj-problémáról szól a könyv, de nem elvontan, hanem ahogy egy alkotó személyiség szembekerül az önkifejezés esetlegességét lebírni akaró nehézségeivel. Tehát már létproblémákról szól. És ezért írhatja Réz, hogy a történelmi regényt meghatározza „az író alkata, egyénisége, az egész pályáját végigkísérő obszessziók vagy obszesszió” is, és ez az, amiről Lukács György megfélemlkezni látszik.

A kritikus nem bíró, hanem drukker, ha tárgyilagos, a játékszabályokat tiszteletben tartó szurkoló is. Galgócziról, Kardos G. Györgyről, Hubayról és különösen Csurkáról ír Réz leplezetlen rokonszenvvel, anélkül, hogy fenntartásait elhallgatná. Kiváltképpen Csurka szívügye, akitől klasszikus műveket remél. És itt érhető tetten Réz kritikusai attitűdjének egyik alapvonása: mindig a

legnagyobbakhoz viszonyít, de nem azért, hogy megfélemlítsen, hanem hogy bátorítson.

A *Kulcsok és kérdőjelek* anyaga elüt tanulmányköteteink anyagának túlnyomó többségétől. Ritkán méltatott írók kerülnek egymás mellé, anélkül, hogy kuriózum vagy felfedezés gyűjtemény lenne, hiszen hőseinek egy részéről, Móriczról és Kosztolányiról, Martin du Gard-ról vagy újabban Beckett-ről és Semprun-ról éppen elégszer írtak. De Saint-Simon? Taine egyszer e három nevet írta le egymás mellé: Shakespeare, Saint-Simon, Balzac. Azért, hogy Balzac rangját emelje. Nálunk azért kell e három nevet együtt leírni, hogy Saint-Simon rangját emelje. És noha az emlékiratokból már több szemelvényes kiadás jelent meg (az egyiket éppen Réz Pál vezette be), a *Kulcsok és kérdőjelek* kötet érdeme lesz, ha közvéleményünk a herceg igazi nagyságát megismeri. Réz *Még egy fellebbezés* címen írt Sziráky Judith novelláiról. A cím jogos, a *Hajnali madár* szerzője valóban megérdemli, hogy az időszaki érdeklődésünket állandó figyelem váltsa fel. De fellebbezésszámba mennek azok a gondos tanulmányok is, amelyeket Réz Németh Andornak, Szomor Dézsónak vagy Szép Ernőnek szentel, noha megítélésem szerint az utóbbi kettő rangját erősen megemeli. És ezen nem változtat az sem, hogy — Karátsón Endre *Le symbolisme en Hongrie* című könyvének ismertetése közben szól róla Réz, Illyés Gyulára is hivatkozva — Apollinaire és Szép Ernő közt rokonvonások figyelhetők meg.

A meghonosítások (Saint-Simon, Le Clézio) és a fellebbezések (Németh Andor, Szomor, Szép Ernő) és a felismerések (Csurka, Galgóczi) köteté a *Kulcsok és kérdőjelek*. Ami a fellebbezéseket illeti, lenne még néhány szavam. Vas Istvánnak teljesen igaza volt, amikor Hajnal Anna kvalitásaira hangsúlyosan felhívta a figyelmet, Réz Pálnak is, amikor Sziráky Judithról szóló esszéjét bevezetve Vas István kísérletére hivatkozott. De nem hiszem azt, hogy kitűnő írók elfelejtése a magyar irodalom vagy irodalompolitika specialitása lenne. A franciára még inkább illik. A sok közismert példa